

med el-Hûyî tarafından manzum hale getirilmiş şeklidir.

İbn Mâlik hakkında kaleme alınmış başlıca eserler şunlardır: Abdülmün'im Ahmed Herîdî, *İbn Mâlik ve eserühû fi'n-naḥv* (Kahire 1968); G. Gânim el-Yenbû-avî, *İbn Mâlik el-luḡavî* (Mekke 1399/1979); Muhammed Âdem ez-Zâkî, *Eserü İbn Mâlik fi'd-dirâsâti's-şarfiyye* (Mekke 1400/1980); Fehmî Hasan en-Nemîr, *Mesâ'ilü'n-naḥvi'l-ḥilâfiyye beyne'z-Zemaḥşerî ve İbn Mâlik* (Kahire 1985); Besyûnî Sa'd Ahmed Leben, *Mesâ'il müteḍâribe içinde İbn Mâlik* (Kahire 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâlik et-Tâi, *Vifâku'l-mefhûm fi'ḥtilâfi'l-meḳûl ve'l-mersûm* (nşr. Bedrüz zamân Muhammed Şeffî en-Nîbâlî), Medine 1409/1989, neşreden giriş, s. 7-40; a.mlf., *Şerhu't-Teshîl* (nşr. Abdurrahman es-Seyyid – Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Kahire 1410/1990, neşreden giriş, s. 10-70; a.mlf., *İkmâlü'l-'lâm bi'teşlîsî'l-keḷâm* (nşr. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî), Cidde 1404/1984, neşreden giriş, s. 9-106; a.mlf., *el-Elfâzû'l-muhtelife fi'l-me'ânî'l-mu'telife* (nşr. Muhammed Hasan Avvâd), Beyrut 1411/1991, neşreden giriş, s. 9-98; a.e. (nşr. Necât Hasan Abdullah), Mekke 1991, neşreden giriş, s. 7-20; a.mlf., *Şerhu 'Umdeti'l-ḥâfiḡ ve 'uddeti'l-lâfiḡ* (nşr. Adnân Abdurrahman ed-Dûrî), Bağdad 1397/1977, neşreden giriş, s. 17-73; a.mlf., *Şevâhidü't-tavziḥ ve't-taḥḡiḡ li-müşkilâti'l-Câmî'i's-şâḡiḡ* (nşr. Tâhâ Muhsin), Bağdad 1405/1985, neşreden giriş, s. 10-44; a.mlf., *el-'tiḡâd fi'l-fark beyne'z-za' ve'd-ḡâd* (nşr. Hüseyin Tural – Tâhâ Muhsin), Necef 1391/1972, neşreden giriş, s. 13-24; a.mlf., *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye* (nşr. Abdülmün'im Ahmed Herîdî), Mekke 1402/1982, neşreden giriş, s. 5-152; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 284-285; Safedî, *el-Vâfi*, III, 359-364; Sübkî, *Tabakât*, s. 67-68; İbnü'l-Cezerî, *Ḡâyetü'n-nihâye*, II, 180-181; İbn Taḡrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VII, 243-244; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 130-137; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 136-138; Makkarî, *Nefhu't-tib*, II, 222-233; *Keşfü'z-zunûn*, I, 119, 144, 151-155, 205, 405-407, 412; II, 978, 1166, 1170, 1301, 1369, 1536, 1774, 1798, 1800, 1960; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 339; Serkis, *Mu'cem*, I, 232-234; Brockelmann, *GAL*, I, 359-363; *Suppl.*, I, 521-527; *Hediiyyetü'l-'ârifin*, II, 130; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 151-152; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye*, Kahire 1968, s. 309-317; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, VI, 260-270; Abdülâl Sâlim Mekrem, *el-Medresetü'n-naḥviyye fi Mısr ve's-Şâm fi'l-ḡarney-ni's-sâbi' ve's-şâmin mine'l-ḡicre*, Beyrut 1410/1990, s. 146-274; Abdülmün'im Ahmed Herîdî, "Te'ârüzü'l-ârâ' fi naḥvi İbn Mâlik", *Mecelle-tü'l-Baḡşi'l-ilmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, IV, Mekke 1401/1981, s. 181-193; Tâhâ Muhsin, "el-İstiḡ-hâdû'n-naḥvî fi kitâbi Şevâhidi't-Tavziḡ ve't-taḡḡiḡ li'bn Mâlik", *MMlir*, XXXV/1 (1984), s. 231-250; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mâlik", *IA*, V/2, s. 767-768; H. Fleisch, "İbn Mâlik", *El²* (İng.), III, 861-862; İnâyetullah Fâtihî Nejâd, "İbn Mâlik", *DMBİ*, IV, 567-571.

ABDÜLBAKİ TURAN

İBN MANZÛR

(ابن منظور)

Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn
Muhammed b. Mükerrrem b. Alî
b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî
(ö. 711/1311)

Lisânü'l-'Arab adlı
ansiklopedik sözlüğüyle tanınan
dil âlimi, edip ve Şâfiî fakihi.

22 Muharrem 630 (8 Kasım 1232) tarihinde Kahire'de doğdu. Yedinci kuşaktan dedesi Manzûr'a nisbetle İbn Manzûr, babası Mükerrrem'e nisbetle İbn Mükerrrem diye anılır. Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından Trablusgarp'a emir olarak gönderilen sahâbî Rüveyfî b. Sâbit'e izâfette (İbn Manzûr, *Nişârü'l-ezhâr*, s. 11) Ensârî ve Rüveyfî, dedelerinden bir kısmının İfrîkiye'de yerleşmesi sebebiyle İfrîkî, Mısırlı da doğup vefat etmesi dolayısıyla Mısırlı nisbeleriyle de bilinir. İlk bilgilerini babasından alan İbn Manzûr onun çevresinin de etkisiyle ilim tahsiline başladı. Küçük yaştan itibaren Yûsuf b. Muhayyelî, İbnü'l-Affî, Abdürrahîm b. Tufeyl ve İbnü'l-Mukayyer lakabıyla tanınan Alî b. Hüseyin el-Baḡdâdî el-Hanbelî gibi hocalardan dil, edebiyat, inşâ, hadis ve fıkıh dersleri aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra Kahire'de Dîvân-ı İnşâ'da çalışmaya başladı ve bu görevini ölümüne kadar devam ettirdi. Bir süre de Trablus'ta kadılık yaptı. Tunus'ta İbn Manzûr adına 1971 ve 1972 yıllarında milletlerarası iki sempozyum düzenlenmiştir (Ahmed Muhtâr Ömer, XVIII [1974-1975], s. 164). Gramer, tarih, lugat, yazı ve âlî isnadlı hadis rivayetinde temayüz eden İbn Manzûr, Dîvân-ı İnşâ'daki görevi yanında eğitim ve öğretim faaliyetlerini de sürdürdü. Dimaşk ve Kahire'de hadis dersleri verdi (İbnü'l-İmâd, VIII, 49).

İbn Manzûr hacimli eserlere yaptığı ihtisarlariyle da tanınır. *el-Eḡânî*, *el-'İḡdû'l-ferîd*, *ez-Zaḡîre*, *Târîhu Dimaşk*, *Târîhu Baḡdâd*, *Yetimetü'd-dehr*, *eṭ-Tabakâtü'l-kübrâ* ve *Zehrü'l-âdâb* gibi birçok geniş hacimli kitabı özetleyerek herkesin kolayca faydalanabileceği duruma getirmiştir. Safedî, onun ihtisar etmediği hemen hiçbir büyük kitap bulunmadığını, oğlu Kutbüddin ise ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmesine sebep olacak kadar çok kitap okuyup bunları ihtisar eden babasının vefatında kendi hattıyla 500 cilt ihtisar edilmiş kitap bıraktığını söyler (Safedî, *el-Vâfi*, V, 56-57). Dîvân-ı İnşâ'da kâtiplik yapan oğlu Kut-

büddin ile tarihçi ve muhaddis Zehebî, Takıyyüddin es-Sübkî ve tarihçi Alemüddin el-Birzâlî gibi âlimler öğrencileri arasında sayılır. Şâban 711'de (Aralık 1311) Kahire'de vefat eden İbn Manzûr Karâfe Kabristanı'na defnedildi. Onun mutedil bir Şîî olduğu rivayet edilir (Zehebî, *Mu'cemü's-şüyûḡ*, II, 288; Safedî, *el-Vâfi*, V, 55; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 248). Tâceddin es-Sübkî, babasının hocaları arasında bulunduğu halde muhtemelen sırf Şîiliğe meyli yüzünden onu *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*'sine almamıştır. İbn Manzûr'un kaynaklarda yer almış latife, nükte ve mizah türü şiirlerinden aynı zamanda iyi bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. 1. Lisânü'l-'Arab*. Kelime sayısı ve ihtiva ettiği ayrıntılı bilgiler bakımından Arapça sözlükler arasında birinci sırada yer alır. Mukaddimesinde daha önce telif edilmiş sözlüklerin ihtiyacı karşılamadığını söyleyen müellif âyet, hadis ve şiirden bol örneklerle takviye edilmiş açıklamaları ihtiva eden yeni bir lugat meydana getirmek ve böylece, fasih Arapça ile yazma ve konuşmanın ayıp sayıldığı bir devirde Kur'an ve Sünnet dili olan Arapça'yı korumak için eserini kaleme aldığını belirtir. *Lisânü'l-'Arab* ilk olarak 1299-1308 (1881-1890) yılları arasında Ahmed Fâris eş-Şidyâk tarafından Bulak'ta on beş cilt halinde yayımlanmış, daha sonra değişik baskıları yapılmıştır. **2. Muhtârü'l-Eḡânî fi'l-aḡbâr ve't-teḡâni**. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eḡânî* adlı eserinin kısaltılmış ve şairlerin isimlerine göre alfabetik olarak yeniden düzenlenmiş şeklidir (nşr. Züheyr Şâviş, I-XII, Beyrut 1383/1964; nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr., Kahire 1385/1964). **3. Nişârü'l-ezhâr fi'l-leylî ve'n-neḡâr ve'eṭâyibi (ev-kâti)'l-aḡâil ve'l-esḡâr ve'sâ'iri mâ yeş-melü 'aleyhi min kevâkibi'l-feleki'd-devvâr. Bu eserin aslı, İbn Manzûr'un baba dostu Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî'nin edebiyat ve ilimler tarihine dair ansiklopedik mahiyetteki *Faşlü'l-ḡiṭâb bi-medâriki'l-ḡavassî'l-ḡams li-ülü'l-elbâb* adlı kitabı olup *Nişârü'l-ezhâr* eserin ilk kısmının muhtasarıdır (İstanbul 1298; nşr. Ahmed Abdülfettâh Temmâm, Beyrut 1409/1988). **4. Sürûrü'n-nefs bi-medâriki'l-ḡavassî'l-ḡams**. Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî'ye ait eserin ikinci kısmının ihtisarıdır (nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1980). **5. Aḡbârü Ebî Nüvâs** (I, Kahire 1924, nşr. ve şerh Muhammed Abdürresûl İbrâhim; II, nşr. Şükrî Muhammed Ahmed, Bağdad 1952; nşr. Ömer Ebü'n-Nasr, Beyrut 1987).**

6. *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*. İbn Asâkir'in eserinin ihtisarı olup Dimaşk ile münasebeti olan belli başlı kişilerin biyografisini ihtiva eder. Bir grup ilim adamının tahkikiyle yirmi dokuz cildi neşredilen eserin yayımı devam etmektedir (nşr. Rûhiyye en-Nehhâs v.dğr., Dimaşk 1404/1984).

7. *Muhtaşarü't-Tezkireti'l-Ĥamdüniyye (el-Müntehab ve'l-muhtâr mine'n-nevâdir ve'l-aĥbâr)* (nşr. Abdürâzık Hüseyin [baskı yeri ve tarihi yok]).

İbn Manzûr'un kaynaklarda adı geçen diğer bazı ihtisarları da şunlardır: *İhtisâru Kitâbi'l-Ĥayevân* (Câhiz), *Leṭafü'z-Zahîre* (İbn Bessâm), *Muhtaşaru Zeyli Târîhi Bağdâd* (Abdülkerîm es-Sem'ânî), *Muhtaşaru Zehri'l-âdd ve şemeri'l-elbâb* (Ebû İshak el-Husrî), *Muhtaşarü'l-İkdi'l-ferîd* (İbn Abdürabbih), *Muhtaşaru Şifati(Şafveti)'ş-şafve* (Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî), *Muhtaşarü'l-Câmi' li-müfredâtî'l-edviye ve'l-ağziye* (İbnü'l-Baytâr), *Muhtaşaru Nişvârî'l-muĥâdara ve aĥbârî'l-müzâkere* (Ebû Ali et-Tenûhî), *Muhtaşaru Yetimeti'd-dehr fi şu'arâ'î ehli'l-âşr* (Seâlibî), *Muhtaşarü't-Tabaḳâtî'l-kubrâ* (İbn Sa'd), *Tehzîbü'l-havâs min Dürreti'l-ġavvâs* (Harîrî).

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "crb" md.; ayrıca bk. Ahmed Fâris eş-Sıdyâk'ın girişi, I, 5-6, 263-264; a.mlf., *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk* (nşr. Rûhiyye en-Nehhâs v.dğr.), Dimaşk 1408/1988, neşredenlerin girişi, I, 11-16; a.mlf., *Muhtârü'l-Eġânî* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1385/1965, neşredenin girişi, I, 1-22; a.mlf., *Nişârü'l-ehzâr* (nşr. Ahmed Abdülfettâh Temmâm), Beyrut 1409/1988, s. 11; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-8; *Tâcü'l-arûs*, "krn" md.; Zehebî, *Mu'cemû's-şüüh: mu'cemû'l-kebîr* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Taif 1408/1988, II, 288-289; a.mlf., *el-İber*, IV, 29; a.mlf., *Min Züyûli'l-İber* (nşr. Muhammed Reşâd), Küveyt, ts.; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 39-40; Safedî, *el-Vâfi*, V, 54-57; a.mlf., *Nektû'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 275-276; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 215; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, V, 31-33; İbn Taġrîberdî, *ed-Delîlû's-Şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Mekke 1403/1983, II, 706-707; Süyûtî, *Buġyetü'l-uu'ât*, I, 248; a.mlf., *Hüsnü'l-muĥâdara*, I, 288; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ĥicâl*, I, 315-316; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 49; Brockelmann, *GAL*, II, 25, *Suppl.*, II, 14-15; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 712-716; VI, 369-374; Ahmed Muhtâr Ömer, "İbn Manzûr el-Luġavî", *Revista del Institute Egipcio de Estudios Islamicos*, XVIII, Madrid 1974-75, s. 155-164; Fâruk Mahmûd el-Cenûbî, "Menhecü İbn Manzûr ve menhecühu fi Lisâni'l-Arab", *Âdâbü'r-râfideyn*, VII, Musul 1976, s. 507-512; Ahmed Ateş, "İbn Manzûr", *İA*, V/2, s. 768-769; J. W. Fück, "İbn Manzûr", *EI* (İng.), III, 864; İbrâhîm el-Ebyârî, "Lisânü'l-Arab", *Tİ*, I, 353-367; Muhammed Cevâd Envârî, "İbn Manzûr", *DMBİ*, IV, 704-706.

HULUSİ KILIÇ

İBN MÂSEVEYH

(bk. YUHANNA b. MÂSEVEYH).

İBN MA'SÛM

(ابن مسعود)

Sadrüddîn Ali Hân
b. Nizâmiddin Ahmed
b. Muhammed Ma'sûm
el-Hüseyin el-Medenî
(ö. 1120/1708)

Arap dili âlimi, edip ve şair.

15 Cemâziyelevvel 1052'de (11 Ağustos 1642) Medine'de, bazılarına göre ise Mekke'de (Ziriklî, IV, 258) doğdu. Aslen Şirazlı olup Medine'ye yerleşen bir aileye mensuptur. Soyu baba tarafından kelâm, felsefe, mantık, matematik ve astronomi âlimi Mîr Gıyâseddin Mansûr ile (ö. 949/1542) filozof Sadreddîn-i Şirâzi'ye (ö. 1050/1641) ulaşır. *Riyâzü's-sâlikîn* adlı eserinin mukaddimesinde ve *Sülvetü'l-ġarîb*'inde (*Rihletü İbn Ma'sûm el-Medenî*, s. 84-85) soyunun Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn'e ulaştığını söyler. Annesi, o devirde Hicaz'da Şâfiîler'in imamı olan Ahmed el-Menûfî'nin kızıdır.

İbn Ma'sûm, başta babası olmak üzere Ca'fer b. Kemâleddin el-Bahrânî ve Muhammed Ali eş-Şâmî gibi hocalardan öğrenim gördü. Babası, 1054 (1644) yılında Haydarâbâd Sultanı Abdullah Kutubşah'ın hizmetinde nâibü's-saltana olarak görev ve başlayınca İbn Ma'sûm Medine'de ailesiyle kalarak tahsiline devam etti. On bir yıl sonra Haydarâbâd sultanının gönderdiği heyet eşliğinde ailesiyle birlikte Haydarâbâd'a gitti. Burada bulunduğu yıllarda ilmî faaliyetlerini sürdürdü. Sultan Abdullah Kutubşah'ın ölümünün ardından hükümdar olan Vezir Mirza Ebû'l-Hasan, İbn Ma'sûm'u ve babası Nizâmeddin Ahmed'i hapse attırdı. Babasının 1086 (1675) yılında hapisnede ölmesinden sonra kendisinin de öldürüleceğini öğrenince hapisten kaçtı. Burhânpur'a gidip Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb'e sığındı. Evrengzîb ona han unvanını vererek 1300 atlıdan oluşan askerî birliğine reis tayin etti, Ahmednagar'a gittiğinde kendisini Evrengâbâd muhafızı olarak görevlendirdi. İbn Ma'sûm, burada bir süre görev yaptıktan sonra Mâhor genel valiliğine tayin edildi; ardından Burhânpur saray divanı başkanlığına getirildi. Uzun yıllar bu görevi yürüttükten sonra hükümdarın uygulamalarına dayanamayıp (*Dîvân*, s. 171) istifa etti (1114/1702). Bir

süre sonra kırk sekiz yıldır yaşamakta olduğu Hindistan'ı terkederek yerleşmek niyetiyle ailesiyle Mekke'ye gitti. Hac farızasını ifa edip Medine'ye geçti. Uzun yıllar sonra döndüğü bölgede şartların değiştiğini görmesi ve uygun bir ortam bulamaması sebebiyle yolculuğuna devam etti. Sırasıyla Basra, Necef, Kerbelâ'ya uğrayıp Bağdat'a geldi. Buralarda da ömrünün son dönemini geçireceği ilmî bir çevre bulunmadığını görünce İran'a gitmeye karar verdi. Horasan, Meşhed, Kum ve İsfahan üzerinden o devirde bir ilim merkezi olan dedelerinin memleketi Şiraz'a gitti. Orada yerleşip büyük dedesi Mîr Gıyâseddin Mansûr'un yaptırdığı el-Medresetü'l-Mansûriyye'de ders vermeye başladı. Hayatının sonuna kadar bu medresede öğretim faaliyetlerini sürdüren İbn Ma'sûm, aralarında Seyyid Emîr Muhammed Hüseyin b. Muhammed Sâlih el-Hatunâbâdî, Bâkır b. Mevlâ Muhammed Hüseyin el-Mekkî'nin de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Vefatında, Çerâġ-ı Cihân (Şah Çeraġ) lakabıyla tanınan Seyyid Ahmed b. Mûsâ b. Ca'fer'in hazîresinde büyük dedesi Gıyâseddin Mansûr'un kabrinin yanına defnedildi. Bir Şîî âlimi olan İbn Ma'sûm, biyografik eserlerinde ve özellikle *Sülâfetü'l-âşr*'da Şîî müellif ve âlimleri her fırsatta överken Sünnî müellifleri eleştirmekten geri durmamıştır. Bu bakımdan onun değerlendirmelerini ihtiyatla karşılamak gerekir.

İbn Ma'sûm genç yaşta şiir yazmaya başlamış, başta methiye ve mersiye olmak üzere gazel, hamâse, tasvir, hamriyyât gibi türlerde çok sayıda kaside nazmetmiştir. Şiirlerinin çoğunu Hz. Peygamber ile (a.g.e., s. 83, 109, 112, 135, 337) babası, soyu, hocaları ve dostları hakkında kaleme aldığı methiyelerle mersiyeyle teşkil eder. Bu yönleriyle kendisi gibi Hz. Hüseyin soyundan gelen şair Şerîf er-Radî'ye benzetilir. Bir bedî' âlimi olmasına rağmen bedîiyyesi dışındaki şiirlerinde edebî sanatlara fazla iltilat etmemiş, hicivden de uzak durmuştur.

Eserleri. 1. *Riyâzü's-sâlikîn fi şerhi's-Şaĥîfeti' (l-Kâmile)s- Seccâdiyye*. Necmeddin Bahâ eş-Şeref el-Alevî'nin rivayet ettiği, İmam Zeynelâbidîn'in elli dört dua ve münâcâtını ihtiva eden eser üzerine 1106'da (1694) yazdığı şerhtir (Tahran 1271, 1304, 1317; Tebriz 1334). 2. *el-Ke-limü't-tayyib ve'l-ġaysû's-şayyib fi'l-ed'iyeti'l-me'sûre*. Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'ten intikal eden duaları ihtiva etmektedir (Tahran 1326). 3. *el-Ĥadâ'i-ku'n-nediyye fi şerhi'l-Fevâ'idî's-Şa-*